

Mihalovicsné Lengyel Alojzia:

Útirajzok Kárpátaljáról

Világi és egyházi emlékek nyomában

Kárpátalja országok, népek (magyarok, ruszinok, ukránok, szlovákok, románok, oroszok, németek), vallások, vallási felekezetek határvidéke, 1920-tól geopolitikai fogalom. 2009. június 24. és 27. között rendhagyó utazásra indult dr. Udvarhelyi Olivér ügyvéd, egykori ferences diák szervezésében 45 zarándok: Szent Ferenc nyomában jártam be én is zarándoktársaimmal együtt – a ferences lelkiség szerinti élet pápai jóváhagyásának 800 éves évfordulóján – Kárpátalja világi és egyházi emlékhelyeit. A zarándoklat eszmei célkitűzése a kárpátaljai keresztény vallási közösségek hitéletének megismerésén kívül a történelmi emlékhelyek művészeti, irodalmi és kultúrtörténeti jelentőségének feltárása volt. A négy napos utazás programjában minden nap szerepelt szentmise és egy-egy, a magyar fiatalok oktatását-képzését segítő oktatási intézmény látogatása. Az idegenvezető feladatát Popovics Béla munkácsi középiskolai tanár látta el. Jelen írásomat az idegenvezető ismertetései alapján – az adatokat az útikönyvek segítségével egyeztetve – állítottam össze.

Utunk első állomása Gyöngyös volt, ahol az 1727-ben alapított ferences rendházat, ferences templomot és a könyvtárat tekintettük meg. Sarkadi József könyvtáros értékes előadásából tudtuk meg, hogy a gyöngyösi ferencesek túléltek II. József feloszlatási rendeletét. Ebben a könyvtárban gyűlt össze a kolduló rend műveltségi hagyatéka, mivel ide került a Felvidéken megszüntetett ferences kolostorok értékes anyaga is. 1946-ban a 16 ezer kötetes gyűjteményt megsemmisítésre ítélték, mert nem tartották alkalmasnak az „új embertípus” képzésére. Keresztúry Dezsőnek, Bán Imrének és Vekerdi Józsefnek azért sikerült megmenteni a könyvtárat, mert a könyvek között megtalálták Marx Tőkénének legelső, 1867 évi hamburgi, német nyelvű kiadását. A rendház vezetői már a deportálások előtt elrejtették a könyvtár és a levéltár legértékesebb darabjait. A rendszerváltozás után a kolostor átvételét követő építési munkálatok során kerültek elő a rejtett értékek, köztük Magyarország legrégebbi nyomtatványa, az 1462-ben készült Fustus biblia. 2001 óta a ferencesek támogatásával a kolostor épületében működik az Autista Segítő Központ, ahol beteg, sérült gyermekeknek nyújtanak segítséget.

Utunk következő állomása a magyarországi görög-katolikus egyház központja, Hajdúdorog volt. A hajdúdorogi bazilikában csoportunk megtekintette az itt ideiglenesen elhelyezett

máriapócsi kegyképet. Zarándokcsoportunk a görög-katolikus liturgia után indult útjára a vallási és etnikai szempontból sokszínű Kárpátalja irányába.

Beregsuránynál léptük át a határt: az első látvány a csetfalvai fatornyos református templom sziluettje volt. Csetfalva Móricz Zsigmond édesanyjának szülőfaluja. Szállásunk a Beregszász melletti Bene községben volt vendéglátó családnál. Elhelyezésünket a helyi polgármester irányította. Bene a Borzsa folyócska mentén fekvő egyutcás település. A falu lakosságának nagy része magyar és református vallású. Fő megélhetési forrás a mezőgazdaság, ezen belül a szőlő- és gyümölcsstermesztés. Benén a legtöbb, az önellátásra berendezkedett családban több generáció él együtt. Sok háznál tartanak jószágot. Reggel a turistákat tehénbögés, kolompszó ébreszti.

Kárpátaljai tartózkodásunk első napján utunk Munkácsra vezetett. A zarándoklat résztvevői számára a város főterén található Szent Márton templom gótikus kápolnájában Majnek Antal, a Munkácsi Egyházmegye püspöke celebrált misét. Rövid belvárosi séta során ismerkedtünk meg a sokszínű kereskedő- és iskolaváros nevezetességeivel. A város ma is büszke híres szülőttére, Munkácsy Mihályra. A világhírű festőnek az 1990-es években állítottak szobrot magyar felirattal. Munkácsyt szülővárosa 1883-ban díszpolgári címmel tüntette ki. Az ünnepségen részt vett Jókai Mór is. Jókait magával ragadta a Munkács környéki táj szépsége, a kilátás a várból: kedvező időjárás esetén ugyanis belátható három megye, Bereg, Ung és Máramaros vidéke. Jókai kitűnő inspirációs forrásként ajánlotta a Munkács környéki dombvidék látványát Feszty Árpádnak a körkép természeti környezetének megfestéséhez.

Munkácsy emlékét őrzi – az egykori Rákóczi házban működő – művészeti iskola is. A rendszerváltozás után több szobrot, emlékművet állítottak újra, így például a Hősök emlékművét a főtéren. Az ortodox egyházi élet fellendülése, a rendszerváltozás utáni szabad vallásgyakorlás hatásával is magyarázható, hogy Cirill és Metód is szobrot kapott a városközpontban. Munkács főutcáján az egyemeletes, míves erkélyekkel díszített lakópalotákat, szállodákat az 1990-es években helyreállították. A turistákat színvonalas üzlet- és vendéglátó hálózat várja.

Munkácsi tartózkodásunk a Szent István Római Katolikus Líceum látogatásával folytatódott. Az igazgatónő mutatta be a jól felszerelt oktatási intézményt, a közadakozásból berendezett könyvtárat. A líceum testvériskolai kapcsolatot ápol a nyíregyházi Szent Imre Gimnáziummal. Munkács a 18. század óta jelentős iskolaváros: országos híré volt Felsőkereskedelmi

Iskolája és Zsidó Gimnáziuma. A Bécsi döntés után különös lendületet vett a középiskolai sportélet: 1940-ben a munkácsi fiatalok labdarúgó csapata nyerte meg az országos Szent László Vándorkupát (ez az időszak volt az 1953-ban világbajnokságot nyert Aranycsapat kezdeti szárnypróbálgatásainak időszaka is).

Utunk következő állomása Beregszentmiklós volt, s a Beregvár megtekintése. A ma már részben felújított XV. – XVI. századi várkastély rekonstrukcióját Bartos József festőművész és felesége támogatja. A művész bemutatta csoportunknak a – részben magyar segítséggel – helyreállított termeket. A legenda szerint ebben a kastélyban találkozott először Zrínyi Ilona Thököly Imrével. II. Rákóczi Ferenc is gyakran volt a kastély vendége. Az emigrációja előtti utolsó éjszakáját is Beregváron töltötte. Beregvári tartózkodásairól megemlékezik Vallomásaiban is.

II. Rákóczi Ferenc a beregi térségben, különösképpen Munkácson megkülönböztetett tiszteletnek örvend. Rákóczi alakját mélységesen tiszteli a ruszin népcsoport is. A szájhagyomány úgy tartja, hogy a múlt században egyes ruszin családok hittek abban, hogy Rákóczi él, emiatt ünnepre terítettek a Nagyságos fejedelemnek is az asztalra... Bereg népe II. Rákóczi Ferenc földi maradványait a munkácsi várba kívánta hazahozatni Rodostóból: 1884-ben egy munkácsi lapban meg is jelent a híradás az „újrateremtésről”, de 1906-ra a kassai lobbi bizonyult erősebbnek.

A várkastély lakója volt Petróczy Kata Szidónia (1664 – 1708) költőnő és fordító is. Az egykori Rákóczi várkastély rekonstrukcióját szervező művészpár az épületet kulturális és művészeti rendezvény komplexummá, valamint szállodává kívánja átépíttetni. Zrínyi Ilona szobáját nászutas lakosztálynak szeretnék berendezni.

Utunkat a Keleti-Beszkidéken át vezető úton, a „Rákóczi úton”, a Latorca mentén folytattuk tovább a Vereckei-hágó irányában. A hágó közelében fekvő Verebesen fogadták a felkelők az 1703-ban hazatérő Rákóczit. A 841 méter magas hegygerincen húzódó Vereckei-hágó minden magyar számára szent hely. Ma az 1896-ban a Millennium tiszteletére emelt, s a második világháborúban elpusztult emlékmű helyén Martl Péter munkácsi szobrászművész tervei alapján a Nyugat és Kelet közötti kaput ábrázoló emlékművet emeltek. A hét honfoglaló magyar törzset jelképező hét kőtömbből álló kapu előtt gyönyörködtünk a panorámában. Útközben visszafelé láthattuk az Árpád-vonal – a magyar királyság egykori védelmi rendszerének – maradványait. 1939-ben a Magino-vonal példáján okulva építettek védelmi

rendszert, melynek célja az volt, hogy megakadályozzák a hódítók feljutását a hegyek gerincére. A völgyekben hídállásokat és bunkereket építettek ki.

Utunk következő állomása Szolyva volt. Az egykor honfoglalás kori leleteiről, a Lehoczky Tivadar által 1870-ben felfedezett tarsolylemezeiről, továbbá a gyógyvizeiről híres város ma a kommunista terror áldozatainak emlékhelye. 1944 őszén a szovjethatalom Szolyván egy gyűjtőtábor alakított ki. Az ide száműzött civil lakosságot – elsősorban a magyar és a német nemzetiségű, 18 és 50 év közötti férfi lakosság tagjait – itt tartották fogva embertelen körülmények között. Sokan itt lelték halálukat még a Gulag táborába való szállításuk előtt. Az 1990-es években az egykori láger területén emlékparkot hoztak létre, a 12 ezer áldozat nevét megörökítő siratófallal, emlékkápolnával.

Szomorú hangulatunkat a festői környezetben épült beregszentmiklósi Schönborn kastély angolparkjában sikerült oldanunk. A kastély ma szív-rehabilitációs központként funkcionál. A francia reneszánsz kastélyok mintájára 1890-ben épített vadászak stílusát csillagászati jelképekkel egészítették ki, az év napjainak, heteinek, hónapjainak megfelelően 365 ablaka, 52 szobája és 12 bejárata van. A kastélyparkban egy mesterséges tó található, amely az Osztrák-Magyar Monarchia területeinek körvonalrajzát utánozza.

Kárpátaljai kirándulásunk második napján legfontosabb uticélunk Nagyszőlős volt., ahol magyarországi ferencesek – Paskai László bíboros támogató segítségével köszönhetően – 1989 óta végzik munkájukat. A rendszerváltozás óta a ferencesek 100 kilométeres körzetben 16 község – döntően magyar katolikusainak – lelki vezetését és egyházi ellátását végzik, továbbá szerepet vállalnak a magyar kulturális értékek megőrzésében és továbbfejlesztésében. Az évek során létrehoztak számos katolikus óvodát, ingyen-konyhát, karitász szervezetet, amelyek rendszeres szociális programokkal támogatják a legjobban rászorulókat. Naponta 140 – 160 ebédet osztanak ki. Húsvétkor és karácsonykor több száz egyedülálló nyugdíjas és szegény család kap élelmiszercsomagot.

A város domináns szakrális létesítményeinek egyike a 15. századi ferencendi kolostor és a Jézus Mennybemenetele templom, ahol ezen a napon csoportunk lelki vezetői celebráltak misét. A ferences rendház épületében a szocializmus idején az Ateizmus múzeuma kért helyet. Az 1990-es évek elején a rendház ismét visszakerült az egyház tulajdonába. Jelenleg az épületet renoválják. A tervek szerint katolikus konferenciaközpont kap helyet a kolostor épületében. A 13. században már városi ranggal rendelkező Nagyszőlős – egykor a királynék,

a 14. századtól pedig a Perényi család birtoka – az egykori Ugocsa megye székhelye volt. Nagyszőlős városához számtalan művelődéstörténeti érdekesség fűződik. A város történetében jelentős szerep jutott a Kankó várnak, melynek helyére 1399-ben Perényi Pál kővárat építtetett. A várkastély több évszázadon át a Perényi család lakhelye volt gazdag műkincs-gyűjteménnyel és könyvtárral. A 16. század elején a Perényi családnál tevékenykedett házitanítóként Komjáthy Benedek, aki lefordította Szent Pál leveleit. Művét Krakkóban adatta ki. Az egykori Perényi kastély falai között az 1930-as évektől kezdve sérült gyermekekkel foglalkozó intézmény működik.

Nagyszőlősről indult nagy magyar zeneköltőnk, Bartók Béla előadóművészi pályafutása is. A Bartók család az édesapa halála után Nagyszőlősön telepedett le. Bartók itt végezte elemi iskoláit. A helyi kaszinóban rendezték az ifjú tehetség első önálló koncertjét, ahol a „Duna hullámai” című művét adta elő. A hangversenyről az „Ugocsa” című lap is beszámolt.

Nagyszőlős után a só-kereskedelméről híres három koronaváros (Visk, Huszt és Técső) közül Huszt felé vettük utunkat. A Nagyág torkolatánál fekvő Huszt Kárpátalja harmadik legnagyobb városa. A város főterén található a református Vártemplom. A lelkipásztor tájékoztatásából tudtuk meg, hogy a templom 2004-es felújítása során középkori szent királyainkat ábrázoló freskókat tártak fel. A huszti református gyülekezetet az ország egyik legrégebbi protestáns gyülekezeteként tartják számon. Említésre méltó a templomkertben található, a kárpátaljai magyarság egységét jelképező, a négy megye (Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros) címerével díszített, fából készült emlékoszlop. Huszt neve a magyar művelődéstörténetben összefonódott a Kölcsey versből ismert várrommal. Időhiány és kedvezőtlen útviszonyok miatt a vár bús dűledékeit csak a völgyből szemléltük meg. A huszti vár szelleme nem csak Kölcseyt ragadta meg. (Kölcsey a vers írásakor egy Visk melletti fürdőben járt bőrvízkiűréssel.) A huszti vár falai között írta Bornemissza Péter költő a „Siralmas énnéköm” című művét 1552-ben. Huszt várában játszódik tovább Jókai híres novellája, a „Huszti beteglátogatók” is.

Husztról Técső felé haladván útközben Szeklencén tekintettük meg a – Kárpátalja területén főként ruszin lakosságú falvakban található – 160 fatemplom egyikét, a Csodatevő Szent Miklósról elnevezett görög-katolikus templomot. A Szeklencéhez közel eső Tisza parti város, Técső egyben határváros is: a trianoni határrendezés elválasztotta a 14. században alapított koronavárost testvértelepülésétől, Kistécsőtől. A két települést egykor összekötő Tisza híd ma romokban hever. Técsőn töltötte élete utolsó éveit az eredetileg Korbuly nevet viselő örmény

családból származó festőművész, Hollósy Simon. Hollósy a városban, a Tisza partján és a Neveszen hegy lábánál találta meg a számára legkedvezőbb szín és formavilágot: itt alapított festőiskolát. Emlékét ma szobor és kétnyelvű emléktábla őrzi. Az 1999-ben alapított református líceum is a festőművész nevét vette fel. Técső városa büszkélkedhet Kárpátalja egyedüli köztéri Kossuth szobrával: az 1896-ban állított mellszobrot sok viszontagság érte. Legutóbb 1992-ben döntötték le, de a técsői magyarság visszaállította, s ma a város egyik ékessége.

Técsőről az egykor Európa szerte sóbányáiról híres városkába, Aknaszlatinára vezetett utunk. Aknaszlatinán a Szent István tiszteletére épített katolikus templom kertjében megtekintettük a Martl Péter és alkotógárdája által komponált hét legismertebb magyar szent szobrát és a 2000-ben – az államalapítás 1000 éves évfordulóján – felállított kopjafa együttest. A templom szomszédságában meglátogattuk a katolikus egyház által alapított és fenntartott magyar tannyelvű óvodát, melyet jórészt magyarországi adakozásból tartanak fent.

Aknaszlatináról a Tisza eredete felé haladva festői tájakon át utaztunk legtávolabbi uticélunk, Rahó felé. A kavicsos mederben gyorsan hömpölygő Tisza folyó a határ Románia és Ukrajna között. A kárpátaljai hucul fővárosként számon tartott – egykor jelentős szepességi német lakossággal is rendelkező – Rahó 1200 méter magasan terül el a Dumen havas lábánál, a Fekete – és a Fehér-Tisza összefolyásánál. Rahó főutcáján megtekintettük a Nepumoki Szent János plébániatemplomot, ami ma a rahói magyarság fennmaradásának jelképe is: a katolikus plébánia ad otthont a nemrégiben beindított magyar tannyelvű iskolának is. Rahó a Bécsi döntést követő időszakban, 1939 után kedvelt turisztikai célponttá vált a magyar turisták körében. 1940-ben a Havasi Gyopár Egyesület kezdeményezésére építették fel a Budapest turistaszállót, amely ma Tisza szálló néven a város legnagyobb – korhű stílusban berendezett – szállodája. Útban hazafelé, a Fekete- és a Fehér-Tisza összefolyásának megtekintése után megálltunk az Európa geográfiai közepét jelző emlékoszlopnál a Tisza partján.

Hazautazásunk napján elsődleges uticélunk a munkácsi vár megtekintése volt. A belépőjegy megváltásánál az a megtiszteltetés érte csoportunkat, hogy mint Magyarországról érkező zarándokok, ingyen tekinthettük meg a várat. Az 1990-es évek elején feltárt várkastély termeiben – mint általában a rendszerváltás óta múzeumként működő várakban és kastélyokban – a kiállítások színvonala szegényes. Ennek ellenére örömmel fedeztük fel, hogy a kiállítások többsége a magyar történelmi emlékekkel kapcsolatos. A várban elhelyezett

emléktáblák között tisztelegtünk a Kazinczy Ferenc munkácsi börtönéveinek emlékére emelt márványtábla, a Petőfi Sándor mellszobra és a Zrínyi Ilonát II. Rákóczi Ferencsel együtt ábrázoló modern szoborkompozíció előtt. A munkácsi vár legújabbban feltárt ékessége a várkápolna, amely arról nevezetes, hogy Zrínyi Ilona itt tartotta esküvőjét Thököly Imrével. Munkács magyarsága büszke arra, hogy 2005-ben Pákh Imre Amerikába elszármazott műgyűjtő és művészetpártoló teljes összegű anyagi támogatásával újraállította a várfal előtti sziklatömbre a történelem sodrában több alkalommal hanyatott sorsra ítélt Turul emlékművet.

Utunk következő stációja az 1970-es évektől Ungvárhoz tartozó Gergényben volt. Gergényben található Kárpátalja legjelentősebb középkori emléke, a 12. – 13. századból származó, román stílusú – ma a görög-katolikus egyház tulajdonát képező – Körtemplom. A mai Magyarország területén Karcsán találhatóunk hasonló értékű műemléket. Mielőtt az Ungvár közelében levő határátkelőn búcsút vettünk a számunkra tárgyi és lelki felemelkedést inspiráló Kárpátaljától, rövid sétát tettünk Ungvár belvárosában.

A sokkultúrájú Ungvár Kárpátalja fővárosa, egyetemi város. Ungvár története a 14. századtól kezdve a Drugeth családdal kapcsolódik össze. A város történetét a várkastély megtekintésével időhiány miatt nem sikerült részletesen megismernünk. A város a magyarországi művelődéstörténetben évszázadokon át jelentős szerepet játszott: itt élt és alkotott a legolvasottabb barokk költő, Gyöngyössy István. A helyi Drugeth Gimnázium tanára volt Dayka Gábor író, Kazinczy kortársa. Gyakran megfordult a városban a 20. század híres pap költője, Mécs László is. A szovjet időkben épített városrészben parkolhattunk – a helyi szóhasználat szerint – a „Hruscsovka” típusú házak közelében. Az óváros három utcácskáját sétálóutcává alakították át.

A belváros szívében található a kéttornyú görög-katolikus székesegyház épülete. Városnéző sétánk alkalmából, szívet-lelket felemelő látványban volt részünk: a székesegyház előtti téren Romzsa Tódor vértanú püspök boldoggá avatásának évfordulóját ünneplő hívek, szerzetes papok, templomi zászlókat kezükben lobogtató fiatalok sokaságával találkoztunk. Méltó búcsúzás volt ez Kárpátaljától. Romzsa Tódort 1944-ben nevezték ki görög-katolikus püspökké. 1947-ben a sztálini terror áldozata lett: megrendezett autóbalesetét túlélte, ezután a kórházban megmérgezték. Romzsa Tódor emlékét Kárpátalja területén számos emléktábla, szobor őrzi. Tiszteletére a székesegyházban – a boldoggá avatott püspököt ábrázoló ikonnal – emlékhelyet alakítottak ki.

Ungvári belvárosi sétánk az Ung partján a neomór stílusban épített zsinagóga látványával ért véget. Közép-Európa legnagyobb ortodox zsinagógája ma a filharmóniának ad otthont. Ungvárt és egyúttal Kárpátalját is a cseh uralom idején épített kertes villanegyed és az 1920-as években épített adminisztratív városközpont utcáin áthaladva hagytuk el.

A Vihorlát-hegység völgyein át jutottunk el a történelmi Zemplénbe. Nagykaposon rövid látogatást tettünk a Magyar Közösségi Házban, ahol megtekintettük az Erdélyi János kiállítást és a Mécs László nevét viselő – közadakozásból berendezett – magyar nyelvű könyvtárat.

Utunk legutolsó állomása Borsiban volt. Az út szellemiségéhez méltó befejezés volt ez: Rákóczi földjéről Rákóczi szülőhelyéhez és keresztelésének színhelyére érkeztünk és hajtottunk fejet a Nagyságos Fejedelem szobra előtt. Kirándulásunk záróképe a sátorhegyek látványa volt Újhely városképével. Útközben hazafelé hálás szívvel gondoltunk kedves vendéglátóinkra, akik szabolcsi dialektusban beszéltek a magyar nyelvet, a szabolcsi ízvilágnak megfelelően főztek. A vallását gyakorló többgenerációs református család büszkén említette, hogy örömmel fogadják karácsonykor a sárospataki Teológiáról érkező legátusokat.

Útközben hazafelé megkülönböztetett érdeklődéssel olvastam a szállásadóimtól kapott regionális újságokat, a „Kárpátalja” című közéleti és a „Kárpát Infó” családi és ifjúsági lap töredékes számait. A hetilapok szellemiségét csupán néhány újságcikk címével kívánom reprezentálni:

„Félelem nélküli szeretet”, „Megemlékezés a Szovjai Emlékparkban”, „Magyar polgármestere van Munkácsnak”, „Kossuth szellemi öröksége”, „Bemocskolták a vereckei emlékművet”, „Merjünk magyarok lenni”, „Turulszobrot avattak Eszenyben”, „Kazinczy szép-kiejtési verseny Nagydobronyban”.

Kárpátaljai nyelvtestvéreink példáján, továbbá az újságcikkek gondolatkörei alapján őszintén vallhatjuk, hogy mit jelent a kisebbségi sorban élő emberek számára a kitartás, a tisztesség, a vallásosság, a hagyományok vállalása és ápolása. A négy napos zarándokút után úgy érzem, csoportunk minden tagja – a József Attila díjas írótól kezdve a tízgyermekes édesanyáig – a kárpátaljai lélekemelő élményekkel és az elesettek gyámolítását különösen fontosnak tartó szelíd ferences szellemiséggel átítatva érkezett haza.

2009. július